

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ APARILAN ƏSAS İSLAHATLAR

Tukazban Quliyeva,

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
İnsan resursları şöbəsinin məsləhətçisi
e-mail: Tukazban.Quliyeva@edu.gov.az*

Müasir dövlətçilik tariximizə “Üçüncü Respublika dövrü” kimi daxil olan XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəlləri demokratik, dünyəvi təhsil quruculuğu yolunda müstəsna əhəmiyyətə malik mərhələ olduğu kimi, ölkəmizin milli təhsil tarixinə əsaslı islahatlar dövrü kimi də daxil olmuşdur. Bu dövrdə milli oyanış, özünü dərk etmə, tarixi keçmişimizə qayıdış, yetişməkdə olan nəslin milli və ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanan təhsil alması ən vacib məsələlərdən biri olaraq qarşısına qoyduğu məqsəd azərbaycançılıq və müstəqil dövlət ideologiyasına xidmət edən dərin biliyə, dünyagörüşünə malik olan gənc nəsil yetişdirmək idi.

1998-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyası, 1999-cu ildə “Təhsil sahəsində İslahat Proqramı” hazırlanmışdır. Bununla da həyata keçiriləcək təhsil islahatları həlledici mərhələyə qədəm qoymuşdur. Proqramda Azərbaycan milli təhsil sisteminin strategiyası və konsepsiyası müəyyənləşdirilmişdir. Burada təhsilin idarəedilməsi sahəsində yeni prinsiplərin yaradılması, təhsilin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, dünya təhsil sistemində inteqrasiyası və əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulurdu. Proqramın əsas məqsədi məktəbəqədər, orta, ali, ali təhsildən sonrakı peşə və ona uyğun əlavə təhsil pillələrində toplanmış potensialı saxlamaq və inkişaf etdirmək, təhsil sistemini tənzimləyən müvafiq normativ-hüquqi

bazanı yaratmaq, cəmiyyətin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunmuş tələbləri, siyasi, iqtisadi və sosial həyatın demokratikləşməsinə əsaslanan dövlət siyasətini həyata keçirtməkdən ibarət olmuşdur.

Proqrama əsasən, təhsil sisteminin strukturu, məzmununun, kadr hazırlığı və təminatının, tədris, elmi-metodik və informasiya təminatının idarə olunmasının, maddi-texniki bazasının və iqtisadiyyatının islahatı aşağıdakı prinsipləri əhatə etməlidir:

– *müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcəyi üçün təhsil sisteminin üstün inkişaf etdirilməli sahə olduğunu təsbit etməyə imkan verən etibarlı bazanın yaradılması, ölkədə elmin və mədəniyyətin inkişafı, demokratik vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, modernləşdirilmiş istehsalat-mülkiyyət sistemi əsasında sabit iqtisadi artıma nail olunması;*

– *demokratikləşdirilmə, humanistləşdirilmə, integrasiya, differensiallaşdırılma, fərdiləşdirilmə, humanitarlaşdırılma prinsiplərinə əsaslanaraq, təhsilalanın şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasını, onun təlim-tərbiyə prosesinin əsas subyektinə çevrilməsini başlıca vəzifə hesab edən, milli zəminə, bəşəri dəyərlərə əsaslanan, bütün qurumların fəaliyyətini təhsilalanın mənafeyinə xidmət etmək məqsədi ətrafında birləşdirən yeni təhsil sisteminin yaradılması;*

– *islahatın humanitar xarakterli olması, onun insanların yaradıcı və keyfiyyətli fəaliyyətinin hərtərəfli açılmasına yönəldilməsi, isla-*

hatda şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi;

– *islahatın praktikiyönümlülüüyü – dövlətin və cəmiyyətin malik olduğu vəsaitlə təmin oluna bilən məqsəd və tədbirlərin, yenilik və dəyişikliklərin həyata keçirilməsinə yönəldilməsi;*

– *təhsil sisteminin müənasib inkişafının təmin edilməsi;*

– *mövcud təhsil sisteminə toplanmış təcrübənin müntəzəm əsaslarını saxlamaqla müstəqil Azərbaycan Respublikasının strateji məqsədlərini həyata keçirməyə qadir olan intellektual potensialın formalaşdırılmasında inkişaf etmiş ölkələrin özünü doğrultmuş və mövcud elmi-pedaqoji ictimaiyyətin qəbul etdiyi təcrübəsindən istifadə olunması;*

– *təhsil sisteminin idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin respublikanın digər dövlət orqanları və qeyri-dövlət təşkilatlarının fəaliyyəti, eləcə də ölkənin iqtisadi mühiti ilə əlaqələndirilməsi və təhsil siyasətini həyata keçirən orqan və şəxslərin səlahiyyətlərinin Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununa və digər qanunvericilik aktlarına uyğun tənzimlənməsi;*

– *idarəetmənin dövlət-ictimai prinsipləri əsasında həyata keçirilməsi. Müəllim və digər pedaqoji işçilərin fəaliyyəti üçün ən əlverişli şəraitin yaradılması, onların sosial müdafiəsinin təmin olunması;*

– *təhsil sisteminin yeni iqtisadi modelinin qurulması, resurs təminatının möhkəmləndirilməsi və optimallaşdırılması.*

Təhsil sahəsində İslahat Proqramı çərçivəsində 20 pilot müəssisədə keçirilən tədbirlər təhsil işçilərinin maarifləndirilməsi, inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunan model və mexanizmlərin öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu dövrdə mütəxəssislər müasir kurikulum nümunələrinin tərtibi, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi texnologiyaları və qiymətləndirmə növləri, təlim vəsaitləri və qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanması, onların tətbiqi üzrə zəruri bacarıqlar qazandılar.

Daha sonra islahatlar daha ardıcıl həyata keçirilmişdir. Təhsil sahəsində qanunvericilik bazası yaradılmış, dövlət proqramları təsdiq edilmiş və həmin proqramlar çərçivəsində böyük layihələr keçirilmişdir. Belə ki, “Xüsusi istedadla malik olan uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq

potensialının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” (2006-2010), “Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə İnkişaf Proqramı” (2005-2009), “2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında texniki-peşə təhsilinin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” (2007-2012), “2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı”, 2009-cu ildə “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sisteminə Qiymətləndirmə Konsepsiyası, “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı”, 2010-cu ildə “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurrikulumu)”, “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları”, 2011-ci ildə “Ümumtəhsil məktəbinin Nümunəvi Nizamnaməsi”, 2012-ci ildə “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, 2013-cü ildə “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”, “2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, 2018-ci ildə “Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların attestasiyasının (məktəbdaxili qiymətləndirmənin) aparılması Qaydası”, “2019-2023-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sisteminin beynəlxalq rəqabətliyi artırılması üzrə Dövlət Proqramı”, 2019-cu ildə “Ümumi təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul edilmiş, 2020-ci ildə “Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidmətinin həyata keçirilməsi Qaydası”, “Ümumi təhsil müəssisələrinin növlər üzrə Meyarları” təsdiq edilmişdir.

2012-ci ilin dekabrında Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası böyük əhəmiyyətə malik olan strateji bir sənəddir. 2020-ci ilədək Azərbaycanda Milli İnkişaf strategiyasının istiqamətlərini müəyyənləşdirən bu sənəddə elmi potensialın möhkəmləndirilməsi, innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi, informasiya və

kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı, informasiya cəmiyyətinə keçidin təmin edilməsi, insan kapitalının inkişafı və müasir təhsil sisteminin formalaşdırılması kimi prioritetlər irəli sürülmüş, konkret fəaliyyətlər müəyyənləşdirilmişdir. Konsepsiyanın təhsillə bağlı ana xəttinə uyğun olaraq, 2013-cü ilin oktyabrında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” qəbul edilmişdir. Strategiya Azərbaycan Respublikasında keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında aparıcı mövqe tutan, səriştəli müəllim və təhsil menecerlərinə, qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan infraqururura malik təhsil sisteminin yaradılması üçün **beş strateji istiqamətdə** genişmiqyaslı tədbirləri nəzərdə tutur:

Birinci strateji istiqamət səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönümlü təhsil məzmununun yaradılmasına yönəlmişdir və təhsilin məktəbəqədər, ümumi, ilk peşə-ixtisas, orta ixtisas və ali olmaqla, bütün pillələri üzrə kurikulumların inkişafı kimi vacib hədəfi əhatə edir.

İkinci strateji istiqamət təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu istiqamət innovativ təlim metodlarını tətbiq edən, təhsilin məzmununun səmərəli mənimlənməsini təmin edən səriştəli təhsilverənin formalaşdırılmasına xidmət edir və özündə təhsilverənlərin peşəkarlığının yüksəldilməsi, təhsilalanların nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni sistemlərin qurulmasını, təhsilalanların istedadının aşkar olunması və inkişafı ilə bağlı, habelə xüsusi qayğıya ehtiyacı olanlar üçün inklüziv təlim metodologiyasının yaradılmasını ehtiva edir.

Üçüncü strateji istiqamət təhsildə nəticələrə görə cavabdeh, şəffaf və səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu istiqamət təhsil sistemində tənzimləmə və idarəetmənin qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında müasirləşdirilməsi, təhsil müəssisələrində nəticəyönümlü və şəffaf idarəetmə modelinin, təhsilin keyfiyyətinin təminatı və idarə olunması üzrə yeni məlumat və hesabat sistemlərinin yaradılması kimi hədəfləri əhatə edir.

Dördüncü strateji istiqamət müasir tələblərə uyğun və ömürboyu təhsili təmin edən təhsil infraqurururunun yaradılmasını nəzərdə tutur.

Bu istiqamət təhsil müəssisələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları əsaslı təlim metodologiyasına uyğun infraqurururun yaradılması, 156 təhsil müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması, distant təhsil, istedadlı və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün təhsil və inkişaf, yaşlıların təhsili, peşə-ixtisas və təhsil məsələləri üzrə məsləhət xidmətləri göstərən regional universal mərkəzlərin, müasir təminatlı peşə-tədris mərkəzlərinin və komplekslərinin qurulması, kampusların yaradılması kimi tədbirləri ehtiva edir.

Beşinci strateji istiqamət Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cəhətdən dayanıqlı və dünyanın aparıcı təhsil sistemlərinin standartları ilə eyni səviyyəyə uyğun təhsil sisteminin maliyyələşdirilməsi modelinin qurulmasıdır. Bu istiqamət, o cümlədən müxtəlif mənbələrdən istifadə olunmaqla təhsili maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsini, təhsil müəssisələrinin adambaşına maliyyələşdirilməsinə keçidi, ödənişli təhsil xidmətlərinin göstərilməsinin dəstəklənməsini, Təhsilin İnkişafı Fondunun yaradılmasını nəzərdə tutur.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda nəzərdə tutulan hədəflərin hər biri təhsil işçisinin üzərinə mühüm vəzifələr qoymuşdur. İlk dəfə 2014-cü ildə dövlət ümumi təhsil müəssisələrində çalışan müəllimlərin bilik və bacarıqlarının diaqnostik qiymətləndirilməsinin aparılmasına başlanılmışdır. Bu proses mərhələli şəkildə ölkə üzrə bütün müəllimləri əhatə etmiş, ümumilikdə 140 minə yaxın müəllimin bilik və bacarıq səviyyəsi qiymətləndirilmiş və 2018-ci ildə başa çatmışdır. Qiymətləndirməyə cəlb edilmiş müəllimlərin dərş yükü norması 1,5 dəfə yüksəldilməklə əməkhaqqı orta hesabla 2 dəfə artırılmışdır. Müəllimlərin orta aylıq əməkhaqqı təxminən 600 manatı, ümumtəhsil sistemində çalışan 5 mindən çox müəllimin əməkhaqqı isə 1000 manatı keçmişdir.

Müəllimlərin işə qəbulu, iş yerinin dəyişdirilməsi və direktorların işə qəbulu prosesi mərkəzləşdirilmiş qaydada proqram təminatı vasitəsilə elektron qaydada həyata keçirilməyə başladı. İllər üzrə həmin müsabiqələrdə iştirak edən namizədlərin sayı artır. Bu isə müəllim peşəsinin artan nüfuzunun göstəricisidir. Belə ki, 2015-ci ildə müəllimlərin işə qəbulu üzrə müsabiqədə

21795 nəfər müraciət edib, onlardan 2200-ü işə qəbul olunmuşdur. 2020-ci ildə isə sözügedən müsabiqədə 53881 namizəd iştirak etmiş 7147 namizəd uğur qazanmışdır. 2018-ci ildə 1726, 2019-cu ildə 1305, 2020-ci ildə 1565 müəllim iş yerini yaşayış yerinə ən yaxın ümumi təhsil müəssisəsinə dəyişmişdir. Direktorların işə qəbulu üzrə müsabiqəsində 2018-ci ildə 2027, 2019-cu ildə 3403, 2020-ci ildə 4993 namizəd elektron qeydiyyatdan keçmişdir. Cari il üzrə keçirilən müsabiqədə 2863 namizəd test imtahanı mərhələsində iştirak etmiş, 1552 namizəd müsahibə mərhələsində iştirak hüququ qazanmışdır.

2021-ci ildə həvəsləndirmə tədbirləri tətbiq olunan ümumi təhsil müəssisələrində işə qəbul olmuş və yaşı 35-dək olan müəllimlərə verilən kompensasiyanın məbləği 50 faiz artırılmışdır. İstər müəllimlərin diaqnostik qiymətləndirilməsi və nəticədə onların əməkhaqqlarının artırılması, istər müəllimlərin və məktəb direktorlarının işə qəbul qaydalarında ədalətli, şəffaf sistemin yaradılması, “Gələcəyin müəllimi” təqaüdünün təsis edilməsi gənc müəllimlər üçün böyük stimula çevrilmişdir. Hətta müsabiqədə yüksək bal toplayan gənc müəllimlərin ucqar kənd məktəblərində işləməyə üstünlük verdikləri də müşahidə edilir. Təhlillər göstərir ki, yüksək bal toplayan və müəllimlik ixtisasını ilk sırada seçən tələbələrin sayı hər il artır. 2014-cü ildə 500-dən çox bal toplayan 674 abituriyent müəllimlik ixtisasını seçmişdirsə, 2017-ci ildə bu rəqəm 1370 olmuşdur.

Cari ildən etibarən dövlət ümumi təhsil müəssisələrində çalışan təhsilverənlərin sertifikatlaşdırılması ilə bağlı hazırlıqlara başlanılıb. Ötən il Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş “Dövlət ümumi təhsil müəssisələrində (ümumi təhsil üzrə təhsilverənlərə münasibətdə digər dövlət təhsil müəssisələrində) işləyən təhsilverənlərin sertifikatlaşdırma Qaydası”na əsasən təhsil müəssisələrində pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olan, ali və orta ixtisas təhsilinə malik təhsilverənlər peşəkarlıq səviyyələrinin və peşə yaradılıqlarının yoxlanılması məqsədi ilə 5 ildə bir dəfə ödənişsiz sertifikatlaşdırmadan keçməlidirlər. Sözügedən prosesin ümumi təhsil müəssisələrində çalışan müəllimlərin tərkibinin keyfiyyətinin artırılmasına səbəb olacağı şübhəsizdir.

Ölkədə sürətlə gedən elektronlaşma xüsusi təhsil sahəsində aydın görünür. Belə ki, şagird-

lərin birinci siniflərə və məktəbə hazırlığa qəbulu elektron qaydada həyata keçirilmiş, UNICEF və Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə 3-5 yaşlı uşaqların təhsilə cəlb olunması üçün “İcma əsaslı məktəbəqədər təhsilin inkişafı” layihəsi yaradılmış, icma əsaslı məktəbəqədər qrupların sayı artırılaraq 500-ə, uşaqların sayı isə 9207 nəfərə çatdırılmışdır.

Yeni növ koronavirus infeksiyasının yayılması ilə bağlı yaranan pandemiya şəraiti təhsil sahəsində yeni çıxır açmışdır. 2020-ci ildə Nazirlər Kabineti tərəfindən “Xüsusi karantin rejimi dövründə Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində tədris və təlim-təربiyə prosesinin təşkilinin müvəqqəti Qaydaları” təsdiq edilmiş, “Virtual Məktəb” layihəsinə start verilmişdir. Pandemiya dövründə müəllimlərin ixtisasının artırılması, məzmunun uyğunlaşdırılması, təhsilalanların motivasiyasının artırılması istiqamətində “Virtual Məktəb” layihəsi çərçivəsində 25 min müəllim üçün onlayn təlimlər təşkil edilmişdir. Həmçinin “Rəqəmsal bacarıqlar”, “STEAM”, “Məktəblinin dostu” layihələrinin əhatə dairəsi genişləndirilmişdir.

Hazırda ölkə üzrə ümumilikdə 2 şəhər təhsil idarəsi, 2 şəhər təhsil şöbəsi, 60 rayon təhsil şöbəsi və bu qurumların tabeliyində 4445 məktəb fəaliyyət göstərir. Həmin məktəblərdə 150 minə yaxın müəllim çalışır, şagirdlərin ümumi sayı 1 milyon 615 min nəfərə bərabərdir.

Təhsilimizin yeni inkişaf dövrü əsaslı ümum-milli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və müasir mərhələdə prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Ölkə miqyasında müxtəlif sahələrdə, o cümlədən təhsil sahəsində islahatlar mərhələ-mərhələ, məqsədli şəkildə həyata keçirilir və insan kapitalının inkişafına xidmət edir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 15 iyun 1999-cu il.
2. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 24 oktyabr 2013-cü il.
3. İnsan inkişafı. UNDP, Bakı, 2014.